

A délvidéki magyarok kisebbségi és vallási helyzete Trianontól napjainkig

Kovács Teréz

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar — DSc, szociológus, professor emerita

Tanulmányom célja, hogy a Trianon utáni délvidéki magyarok vallási helyzetét a nemzeti kisebbség történelmi helyzetébe ágyazva mutassam be. A délvidéki magyarok nemzeti kisebbségi és vallási helyzete az elmúlt száz év alatt nem volt egységes, az a mindenkori délszláv utódállam kisebbségi és vallási politikájától függött. Ezen a téren három korszakot lehet lehatárolni: a két világháború közöttit, a létező szocializmus és a délszláv testvérháború vége közöttit és végül a 2010-től napjainkig tartó időszakot.

A törökök kiűzése után a Délvidék egy soknemzetiségű, eltérő kultúrájú és vallású területté vált. A római katolikus népesség legnagyobb számban a magyar, a német és a horvát¹ nemzetiségűek soraiból került ki. A magyarok döntő többsége tehát római katolikus vallású volt, néhány református falu kivételével. A nagyobb városokban voltak reformátusok, evangélikusok és más, kisebb egyházhoz tartozó magyarok is.

Tanulmányom első kérdése, mekkora földrajzi területek kerültek a Szerb—Horvát—Szlovén Királysághoz (SZHSZ), és az elcsatolt területek térségelnevezései hogyan változtak az elmúlt bő száz évben. A terület mellett fontos további kérdés az, hogy az odacsatolt magyar népességnek mekkora volt a száma és az aránya az 1910-es népszámláláskor, és ezek a számok és arányok hogyan változtak meg napjainkig? Miután Magyarország a második világháborút is elveszítette, a háború kezdetétől odatelepült hadsereg, rendőrség és adminisztráció és azok a helyi magyarok, akik tartottak a megtorlástól, visszavonultak Magyarországra, de milyen sorsot szánt a győztes hatalom az ott maradt őshonos magyar közösségnek? Témánk szempontjából fontos kérdés, hogy a katolikus egyházmegyéik igazgatását hogyan választotta szét a hátrámodosítás, illetve a szétválasztott egyházmegyéik újjászervezése milyen kihívásokkal járt? A létező szocializmusban a helyi magyar papok és a hívek milyen megtorlások, sőt kivégzések áldozataivá váltak, és végül mi a helyzet a vallással és a hívekkel napjainkban?

¹ A tanulmányban a továbbiakban említett horvátként feltüntetettek egy része bunyevácnak, esetleg sokácnak azonosítja magát.

A Szerb—Horvát—Szlovén Királysághoz csatolt területek és az ott maradt magyar lakosság számának alakulása

A Szerb—Horvát—Szlovén Királyság 1918. december 1-jén alakult meg, ezzel az ország az egyik kedvezményezettje lett a trianoni béketárgyalásoknak. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum értelmében a történelmi Magyarország déli részéből az új délszláv állam nem egy összefüggő, hanem két különálló területet kapott meg. Ebből a nagyobb rész, 92% — Bács-Bodrog, Torontál, Baranya és Szerém vármegyék egy-egy része — jutott a Szerb Királysághoz (1. ábra). Ez 20 551 km²-t és 1 509 295 fő népességet jelentett, és ennek egyik forrás szerint 30,3%-a,² míg egy másik szerint 32,8%-a volt magyar és további 20,6%-a német.³ A kisebb területek, amelyek az SZHSZ Királysághoz jutottak, addig Zala és Vas vármegyék részét képezték. Ez a Murától északra lévő rész 940 km² területű volt, amely térségnek önálló tájneve addig nem létezett, de az odacsatolt magyarok körében idővel kialakult, és az ma teljesen meghonosodott, a „Muravidék” tájnév. Muravidéken az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 91 436 lakos 22,3%-a (20 346 fő) volt magyar, 73,1%-a pedig (66 790 fő) vend (szlovén).⁴ A Muravidéktől délre, a Mura és a Dráva folyók között fekszik a Muraköz (795 km²), amely 93 837 fős lakosságának 91,1%-a volt horvát, a többi magyar.⁵ Az ott élő magyarok főleg a térség központjában, Csáktornyan⁶ éltek. A magyarok az új délszláv állam 12 milliós lakosságának 3,36 százalékát⁷ tették ki. A délszláv állam megalakulásakor és még később is Szlovénia után a Vajdaság volt az ország legfejlettebb része. Bár mezőgazdasági jellegű terület volt, de a földek nagy része kiváló minőségű, így az élelmiszer-termelésben döntő szerepe volt. Minden rendszer az ország éléskamrájának tartotta a Vajdaságot.

1918-ban főleg a szerbek, de a horvátok és a szlovének is már nagyon készültek e vidék elfoglalására. Ennek során 1918. november 25-én Újvidéken megtartották a Nagy Szerb Nemzetgyűlést, ahol a résztvevők⁸ megszavazták a bánáti, a bácskai, a baranyai szerbek és más ott élő szlávok Ausztria–Magyarországtól való államjogi elszakadását és csak a Szerb Királysághoz való csatlakozását. Ezt megelőzően, 1918. november 13-án Belgrádban a Károlyi-kormány aláírta a katonai fegyverletételt. A következő napon a szerb hadsereg francia segítséggel bevonult a térségbe,⁹ amely térséget a szerbek Vajdaságnak¹⁰ hívtak. Az elnevezés eredete az 1848–1849-es szabadságharc leverésére vezethető vissza, amikor Ferenc József császár cserébe a szerbeknek a magyarok elleni harcukért létrehozta a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság Koronaterületet, amely Magyarországtól független új közigazgatási területté vált, és Bécsből irányított-

² ROMSICS 2023: 160.

³ MÉSZÁROS 1981: 67.

⁴ GÖNCZ 2024: 15–19.

⁵ A. SAJTI 2004: 15.

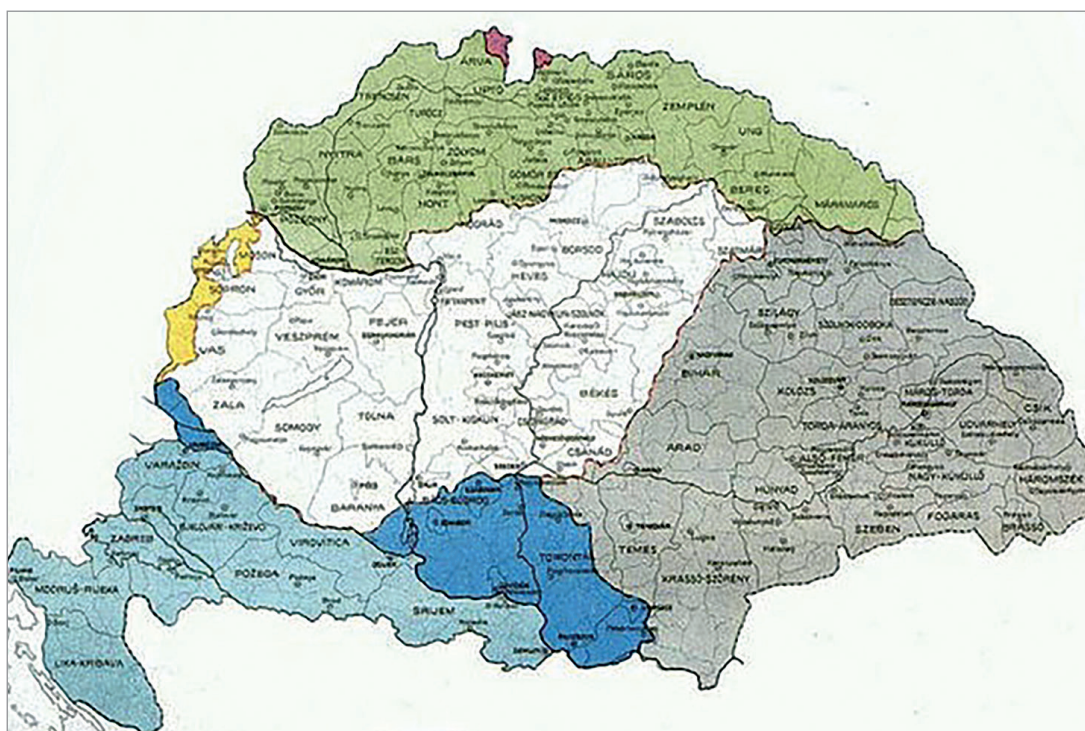
⁶ Zrínyi Miklós birtokai is egykoron ebben a térségben voltak.

⁷ MÉSZÁROS 1981.

⁸ A gyűlés nemzetiségi összetétele a következő volt: 578 szerb, 89 horvát, 62 szlovák, 21 ruszin, 6 német és 1 magyar. [https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Aavid%C3%A9ki_Nagy_Nemzetgy%C5%B1%C3%A9s_Letöltve: 2025. 02. 22.\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Aavid%C3%A9ki_Nagy_Nemzetgy%C5%B1%C3%A9s_Letöltve: 2025. 02. 22.)

⁹ A demarkációs vonal Temesvár, Szeged, Baja, Pécs, Barcs felett húzódott. Pécsen Trianon után is megszállva tartották a szerbek, egészen 1921. augusztus 21-ig, ekkor az antant hatalmak nyomására kivonultak a városból.

¹⁰ Szerbül: Vojvodina. A két világháború között a magyar szövegekben, például az újságokban is a szerb nevet kellett használni.

1. ábra: Az utódállamok részesedése a történelmi Magyarország területéből.

Forrás: https://kaposvarmost.hu/hirek/kaposvari-hirek/2013/06/04/a-trianoni-dontesre-emlekezunk_6506.html (2024. 11. 12)

ták. A hivatalos nyelv a német volt, viszont a közigazgatásban sok szerb nemzetiségű kapott helyet. A terület magában foglalta Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény vármegyéket és a Szerémség két járását. A közigazgatási egységet 1860-ban ugyancsak Ferenc József szüntette meg, és a terület visszakerült Magyarországhoz. A szerbek — a mindennapi beszédben — továbbra is megtartották a „Vajdaság” tájnevet. Az ott élő magyarok körében csak a második világháború után honosodott meg ez a fogalom. A Muraköz helyzete is hasonló volt, mint a Vajdaságé, az 1848–1849-es forradalom leverése után Ferenc József császár a horvátoknak adta a területet, majd az 1867 után ismét magyar közigazgatás alá került.¹¹

Az SZHSZ Királyság nevet 1929-ben Jugoszláv Királyságra változtatták, 1945-től pedig Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság lett, amely hat délszláv¹² köztársaságból állt. Ezen belül Szerbiában még két tartomány is volt: északon a Vajdaság, délnyugaton pedig Koszovó. 1948-ban az új alkotmány meghozatalakor Tito javaslatára a Vajdaság addigi területét módosították. Ekkor Szerém vármegyének, amely évszázadokon keresztül a Horvát Királysághoz tartozott, nagy részét a Vajdasághoz csatolták, és cserébe Horvátország megkapta a jóval kisebb Drávaszöveget, azaz Dél-Baranyát. Ezáltal a Vajdaság területe nőtt.

A vajdasági magyarok körében és Magyarországon is a 21. század elején, a térségre vonatkozólag egy új tájnév elnevezés született meg, ez pedig a „Délvidék”.

¹¹ GÖNCZ 2024: 18.

¹² Szerbia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szlovénia, Macedónia, Montenegró.

„Délvidék elnevezés ebben az összefüggésben a vajdasági magyarság nemzetrészként való megjelölése értendő.”¹³

Az elnevezést korábban is — a 18–19. században és főleg a földrajzi tudományos körökben — használták. A Délvidéket akkor a Nagyalföldön belül jelölték ki Szeged, Arad és Temesvár szélesebb vonzáskörzetében, és területileg Bács-Bodrog, Temes, Torontál, Krassó-Szörény vármegyék, valamint Csongrád, Arad és Csanád vármegyék déli részét foglalta magába.¹⁴ A Délvidék nem volt közigazgatási terület, hanem egy tájnév, vagy inkább, a mai értelemben, régiónak nevezhetnénk.

Összegzésként kiemelem, hogy az 1948-tól érvényes Vajdaság területileg nem azonos az 1848–1860-as Szerb Vajdaság és Temesi Bánsággal, sem a hasonló korban megszületett Délvidékkel, mégis ma már mindkét fogalom — Vajdaság és Délvidék — elfogadható annak a térségnek a megjelölésére, amelyről e tanulmány szól.

A délszláv testvérháború lezárását követően, a daytoni béke (1995) után Jugoszlávia mint önálló állam megszűnt, és azon a területen, amelyet Trianonban elcsatoltak Magyarországtól, ma már három ország osztozik: a legnyugatibb rész, az említett Muravidék a Szlovén Köztársasághoz, Muraköz és az egykori Dél-Baranya Horvátországhoz tartozik.¹⁵ Továbbá az első világháború után, az egykori Bács-Bodrog vármegye nagyobbik része és a Bánság — vagyis Torontál vármegye — nyugati része a mai Szerbiához került. Az ismét önálló országgént szereplő Szerbia északi részén van a Vajdaság. A Vajdaság három földrajzi egységből áll: a Bácska, a Bánság nyugati része, amit ma már Bánátnak hívnak a szerbek és a magyarok is, és Szerém vármegye nagy része, amelyet viszont ma már Szerémségnek hívnak az ott élő magyarok. Bácskában él a délvidéki magyarok 75–80%-a; főleg a Tisza mentén és Észak-Bácskában, ahol még többnyire nemzeti tömböt alkotnak.

A délvidéki magyarok kisebbségi helyzete Trianontól 1990-ig

1910-es népszámlálás alkalmával

„valamennyi bácskai és bánsági lakosság 40%-a ismerte és használta a magyar nyelvet.”¹⁶

A délszláv államhoz csatolt területeken élő magyar népesség száma és aránya az új államalkotó nemzethez képest folyamatosan csökken. A csökkenésnek több oka volt, ami az idők során változott. A folyamat az első világháború után az üldözéssel és a diszkriminációval kezdődött.

„Az első világháború után (már 1918-tól) a más országokhoz került területekről több százezer magyar repatriált az anyaországba, Jugoszláviából 1918–24 között regisztráltak

¹³ PAPP 2005: 13.

¹⁴ KÓKAI 2010.

¹⁵ Muravidéken 2020-ban megközelítőleg 4800, Horvátországban pedig 8000 magyar élt: SZTANKOVICSNÉ 2020.

¹⁶ MÍRNICS 2000: 29.

44 093 fő, főként közigazgatási alkalmazottak, értelmiségiek, nagybirtokosok és cselédek.”¹⁷

A trianoni békediktátum értelmében az elcsatolt területeken élő magyaroknak joguk volt az új határok közé szorított Magyarországra áttelepülniük, repatriálniuk, ennek határideje 1922. január 22-én járt le.¹⁸ Az SZHSZ Királyság még a fenti időpont előtt több intézkedést hozott, amelyekben az ott élő magyarokat hátrányosan megkülönböztette. Így többek között államosították a magyar érdekeltségű ipari-pénzügyi vállalatokat, és végrehajtották az agrárreformot. Az agrárreform 1919. január 6-án jelent meg. A magyarokat az agrárreformból — és az első parlamenti választásokból is — kizárták, azzal az indokkal, hogy még nem tudni, hogy ki megy, és ki marad. 1918 előtt a magyarok nagy része mezőgazdasággal foglalkozott, de az ott élő nemzetiségekhez képest náluk volt a legaránytalanabb a birtokszerkezet. Egyrészt a nagybirtokosok, másrészt a törpebirtokosok, illetve a föld nélküli agrárbérmunkások (gazdasági cselédek, béresek, kubikosok, napszámosok) aránya nagyobb volt, mint a szerbeknél, bunyevácoknál, a németekről nem is beszélve, akiknél a középbirtokos parasztok aránya nagyobb volt a magyarokénál.

„1918 után, miután a magyarok ki lettek zárva az agrárreformból, közöttük a földnélküliek aránya a többi nemzethez képest csak tovább növekedett és hamarosan a vajdasági agrárbérmunkások 70%-a magyar volt, a magyar lakosságnak 50%-a földnélküli agrárbérmunkás lett.”¹⁹

A földreformot a belgrádi hatalom a térség elszlávosításának az eszközévé tette. Az 1920-as évek elején a többségi magyar települések közigazgatási határából kihalásoltak egy-egy darabot, ahol új falvakat hoztak létre, és oda a szaloniki fronton harcoló önkénteseket, illetve Amerikából, Magyarországról és Romániából hazahívott szerbeket telepítettek,²⁰ és elsősorban ők lettek a földreform kedvezményezettjei.

„1922 szeptemberében alakult meg a Magyar Párt polgári és magyar érdekvédelmi célkitűzéssel”²¹

programjában prioritásként szerepelt, hogy a magyar agrárbérmunkások is kapjanak földet. A délvidéki magyarok az első világháború előtt az Egyesült Államokba, a háború után pedig a dél-amerikai országokba vándoroltak ki nagy számban a megélhetésük biztosítása céljából. Sokan örökre ott maradtak.

¹⁷ SEBŐK 2001: 375.

¹⁸ A délvidéki magyarok ettől az időponttól kérhették a szerb—horvát—szlovén állampolgárságot. Erre csak azoknak volt joguk, akik már 1910-ben, a népszámláláskor is ott éltek.

¹⁹ MÉSZÁROS 1981: 125.

²⁰ KALMÁR 2006. Kalmár 60 körüli telepes faluról ír. Az így létrehozott falvak nevet is kaptak, amelyek között furcsaságok is elfordultak, például: „Új Belgrád” Szabadka környékén, „Bácskai Jó Föld” Verbász környékén.

²¹ HEGEDŰS 2000: 20.

„A szerb kormány mindent megtett, hogy a délvidéki magyarságot vagyonából kiforgassa, jogaitól megfosssa, kultúráját elsorvassza. [...] 1918-ban a Délvidéken mintegy hétszáz magyar iskola működött. Két év alatt a szám a negyedére csökkent.”²²

Bevezették a névelmezést, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy ha a négy közül akár csak egy nagyszülő vezetékneve szláv hangzású volt, akkor az a gyerek csak szerb tannyelvű iskolába járhatott.²³

1934. október 9-én a hivatalos franciaországi látogatáson lévő I. Sándor jugoszláv királyt meggyilkolták Marseille-ben. A merénylet egy bolgár állampolgár volt, de az első gyanú Magyarországra vetődött, amit a szerb hatóságok arra használtak fel, hogy további középosztálybeli magyarokat utasítsanak ki az országból.

A két világháború között a Szerb Királyságban, majd Jugoszláviában a kisebbségi jogok, főleg az oktatás területén, radikálisan csorbultak, de a rendszer egészében nem volt vallásellenes. A körülményekre való tekintettel a magyarok beállítottsága a passzív rezisztenciával jellemezhető. Következésképpen, az addig megtapasztalt két évtizednyi kisebbségi sors után a magyarok döntő része 1941 áprilisában lelkesen fogadta a magyar hadsereget, amely bevonult a Bácskába, a Baranyába és a Muravidékre.²⁴ Ezt az eseményt a szerbek akkor és azóta is megszállásnak tartják. Több településen fegyveres ellenállással fogadták a magyar katonákat. Számkra

„Délvidék Magyarországhoz csatolása nem Trianon igazságos revízióját, hanem a jugoszláv állam megalázó szétverésének részét jelentette. A magyar hadsereg, magyar hatóságok, sőt jórészt a magyar etnikum, valamint a németek és a megszállók közé egyenlőséget tettek, és állandó jelzőként használták velük kapcsolatban a fasiszta minősítést.”²⁵

1941-ben Trianonban a délszláv államhoz csatolt magyar területek 55%-a, azaz 11 475 km² és 1 062 022 fő, ennek 39%-a magyar, visszakerült az anyaországhoz.²⁶ Bevezették a magyar közigazgatást, megnyitottak a magyar iskolák, a közelet magyar lett. Az 1918 után betelepítettek többsége — még a magyar hadsereg bejövetele előtt — elmenekült vagy elűzték. E telepese falvak lakóinak üresen maradt házaiba a magyar kormány 1942-ben öt bukovinai faluból — Andrásfalva, Hadikfalva, Józseffalva, Fogadjisten, Istensegits — mintegy 15 000 székelyt telepített be.

„Legkésőbb 1942 tavaszáig minden községben és városban megalakultak az akkori magyarországi pártok és más szervezetek helyi csoportosulásai. A vezetőségbe legtöbb esetben a legtekintélyesebb helyi polgárokat választották.”²⁷

²² HÓDI 2008: 9–10.

²³ KOVÁCS—KISS 2019: 109–135.

²⁴ A Bánság Szerbia része maradt, de német fennhatóság alá került. Szerémséget pedig az időközben megalakult Független Horvát Államhoz csatolták.

²⁵ A. SAJTI 2004: 270–271.

²⁶ ROMSICS 2023: 280.

²⁷ MÉSZÁROS 1995: 13.

A magyarországi pártok,²⁸ főleg a Nyilaskeresztes Párt földet ígért a helyi magyar föld nélküli bér munkásoknak.

„Az 1941–1944-es időszak két legjelentősebb eseménye 1942 januárjához és 1944 őszéhez fűződik. Mindkettőt megtorlás jellemzi: 1942 januárjában a magyar hatóságok négyezer-nél több szerbet és zsidót végeztek ki megtorlásul a mind nagyobb méreteket öltő kommunista partizánakciókért. 1944 őszén a jugoszláv katonai közigazgatás 103 napja alatt, a szerb történészek szerint 5000, a magyar források szerint 20 000 magyar vált a megtorlás áldozatává.”²⁹

Az 1942-es, szerbek ellen elkövetett megtorlásokról a megemlékezések széles palettája (szobrok, emléktáblák, filmek, történelemkönyvek) szóltak a volt Jugoszláviában, de Magyarországon is.³⁰ Az 1944-es, magyarok ellen elkövetett megtorlások azonban 1990-ig Jugoszláviában és Magyarországon is tabu téma voltak. 1990 után ezen a téren is megtört a hallgatás.³¹

1944 őszén, 1945 tavaszán Tito partizánjai, gyakran a helyi szerbekkel együtt, minden törvényes eljárást mellőzve, kivégzőosztagként működtek, és válogatás nélkül kegyetlen megtorlást vittek végbe a magyarokon. A legtöbb áldozat a három sajókás-vidéki³² faluban (Csurog, Mozsor és Zsajba) volt, ahol a teljes magyar lakosságot kiirtották. A partizánok házról házra járva szedték össze az embereket, akiket megkínóztak, majd nyilvánosan kivégeztek. A holttesteket sintérgödörbe dobálták, vagy szeméttelen szórták szét. 1945. januárban a még életben lévő nőket, gyerekeket és időseket a fenti három sajókás-vidéki faluból a járeki táborba hajtották, ahol az előzőleg kiűzött németek házaiba zsúfolták be őket, jellemzően 20 személyt egy szobába. A börtönként működő fűtetlen szobákban éhezettették őket, 1945 júniusáig voltak ott bezárva, mert akkor megérkeztek a szerb vagy montenegrói telepesek, akik ezután elfoglalhatták a németek volt házait. A táborban sokan, köztük főleg a gyerekek, időközben meghaltak. Törvényt hoztak arról, hogy a három falu teljes magyar lakossága kollektív háborús bűnös, azzal az indokkal, hogy minden helyi magyar közvetlenül vagy közvetve részt vett az 1942-es razziában.

1944 őszén

„a magyar lakosság közül 40 000-nél valamivel többen menekültek el, főleg Bácskából. Ezek között voltak az anyaországból idehelyezett közigazgatási személyek, vitézi családok és a mintegy 17 000 idetelepített székely. Utóbbiak túlnyomó többsége Nyugat-Bácskán

²⁸ 1944–1945-ben a szerb partizánok minden településen a magyarországi pártok listáját keresték, ha megtalálták, akkor a névsorban szereplő párttagokra a biztos halál várt. Különösen a Tisza mentén — a tömb magyar térségben — elsősorban a párttagok és a papok lettek a tömeges kivégzések áldozatai.

²⁹ HEGEDŰS 2000: 11–21.

³⁰ BÚZÁS 1963; CSERES 1966. Kovács András ez utóbbi könyv nyomán készült azonos című filmje. A. SAJTI 1987.

³¹ Matuska Márton újságíró a helyi napilapban, a *Magyar Szóban* 1990-től kezdődően vasárnaponként megjelentette azokat az interjúkat, amelyeket az 1944–1945-ben meggyilkolt magyarok még élő hozzátartozóival vagy szemtanúkkal készített, majd ezek az interjúk könyv formájában is megjelentek: MATUSKA 1991. Idesorolható még: MÉSZÁROS 1995; CSERES 1991; A. SAJTI 2004. A. Sajti ezúttal, eltérően a 1987-es könyvétől, a magyarokat ért 1944–1945-ös megtorlásáról is ír.

³² A Sajókás-vidék ott van, ahol a Tisza beleömlik a Dunába.

keresztül jutott át a Dunántúlra. Egy kisebb csoport, szerencsétlenségére, északi irányba indult, és így Szabadkánál a partizánok fogságába került”,³³

és osztoztak a többi áldozat sorsával. 200 ezer helyi németet kitelepítettek Németországba, vagyonukat elkobozták. Edvard Kardelj, aki a párizsi békekonferencián 1946-ban és 1947-ben a jugoszláv küldöttség vezetője volt, emlékirataiban megemlítette, hogy az értekezleten szorgalmazta 40 000 jugoszláviai magyar kitelepítésének lehetőségét, illetve a lakosságcserét a kölcsönösség alapján. Ettől radikálisabb elképzelések is voltak. 1945 áprilisában, amikor a telepítésügyi miniszter 80-200 000 magyar kitelepítését javasolta, de ezt olyképpen tervezte megoldani, hogy ezáltal a magyarok Vajdaság egyetlen járásában se legyenek sem abszolút, sem relatív többségben. Továbbá a kitelepítés mellett érvelt még úgy is, hogy a magyarság soraiban mintegy 100 000-en voltak a föld nélküliek,³⁴ s azzal is érvelt, hogy nem tudnának számukra földet juttatni.³⁵

Az 1944–1945 közötti magyar civil áldozatok mellett ezen a helyen külön kell megemlékeznünk a vértanú papokról. Tóth Tamás³⁶ részletesen leírta a tragikus események előzményeit, majd táblázatba rendezett — a kalocsa-bácsi érsek alá tartozó — olyan 14 latin szertartású papot, akik 1944–1945-ben erőszakos halált szenvedtek. A táblázatban az áldozatok neve mellett a következő adatokat tüntette fel: születési hely, szentelés helye, szolgálati helye és a halál helye.

„A sor folytatódik azokkal a bácskai papokkal, akik bár nem közvetlenül a háború végén haltak meg, de szenvedésük, haláluk azonban összefügg ezekkel az eseményekkel.”³⁷

Ebben a körben további 6 papot nevezett meg. Végül három szerzetest és három egyéb főt: egy görögkatolikus és egy innen elszármazott papot, valamint egy papnövéndéket jegyzett fel. Összesen a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területéről 26 papáldozat adatait gyűjtötte össze. A szerb partizánok azért végezték ki őket, mert nem akarták, hogy tovább éljenek, és szolgálják a magyar híveket.

Ezek az események jelentősen megváltoztatták a Délvidék évszázados nemzetiségi összetételét és munkakultúráját. Amikor a titói partizánvezetés már biztos volt abban, hogy a közeljövőben a trianoni országhatár Délvidék estében is visszaáll az eredeti helyére, és hogy egy bolsevista, kommunista-szocialista korszak következik, akkor vajon milyen jövőképet szántak a délvidéki magyar közösség számára?

„Az 1945-tel kezdődő néhány év közvetlenül tükrözi a hamis vádak fenyegetésében kifejeződő nyomást. De a későbbi évtizedekben is megfelelt a rezsim érdekeinek egy olyan látszat, mintha csak a magyarság követett volna el más nemzetiségű, illetve felekezeti polgártársai ellen megbocsájthatatlan gaztetteket.”³⁸

³³ MÉSZÁROS 1995: 23.

³⁴ Az 1946-ban végrehajtott földreform alkalmával a magyarok is részesültek földjuttatásban.

³⁵ MÉSZÁROS 1995: 204.

³⁶ TÓTH 2016: 454–469.

³⁷ TÓTH 2016: 452.

³⁸ VAJDA 2006: 19.

A hatalom úgy határozott, hogy meg kell szervezni, hogy a magyarokat kollektíven bünbánatra szorítsák. Ehhez bevonta egy szabadkai, szakmai szempontból kiemelkedő magyar újság szerkesztőségét: Kekk Zsigmondot, Gál Lászlót, Majtényi Mihályt, Lévai Endrét, és néha Laták István is tagja volt az „expedíciónak”. Közülük volt, aki református lelkészként kezdte a felnőtt életét, vagy Horthy Miklós szabadkai látogatását örömmel köszöntötte, illetve nem is olyan régen Szabadka hagyományos magyar nyelvi dominanciájának visszaállításáról írt, de a második világháború befejezése előtt a hatalom mégis számított rájuk. A győzelemre álló hatalom megalakította a *Szabad Vajdaság*ot (1945 szeptemberétől *Magyar Szó*), és az említett újságírókat kényszerítették, hogy Szabadkáról tegyék át a szerkesztőséget Újvidékre, de a jövőben már ne az eddigi témákról írjanak, hanem meghagyták, hogy eleinte fordítsák le az azonos nevű szerb újságot, majd később, mikor „elsajátították” annak stílusát, akkor már megengedték nekik, hogy maguk írják cikkeiket.

„Újvidéken — zsarolt helyzetben — mindenekelőtt a saját létükért, ezzel együtt pedig azokért, akik fölött ekkor született meg a titói ítélet: ha megtizedelt formában is, de — nem úgy, mint a németeknek — lesz helyük a kommunista jugoszláv társadalomban.”³⁹

Tehát a *Szabad Vajdaság/Magyar Szó* kezdetben a Jugoszláv Kommunista Párt magyar nyelvű szócsöveként indult, és többé-kevésbé az is maradt Jugoszlávia széteséséig. A nevezett írók aligha mindig meggyőződésből tették azt, amit tettek, de néha a bizonyítás, sőt túlbizonyítás szándéka is befolyásolta őket.⁴⁰

Ebből következett az is, hogy a pártállam — főleg az 1945 utáni első évtizedben, de utána is folyamatosan — igyekezett a magyarok közül megtalálni és a hatalomba bevonni azokat, akik elfogadták és magukénak vallották az internacionalista-kommunista ideológiát. Ők kisebb-nagyobb pozícióba kerültek, és miközben kollaboráltak a hatalommal, nagymértékben segítették a pártállamot, hogy ellenőrizték azokat a magyarokat, akik nem hódoltak be az új ideológiának. A közép- és nagyobb tisztségekbe került magyaroktól elvárható volt, hogy szerb házastársat válasszanak maguknak. A magyarokra a továbbiakban már nem a fasiszta, hanem a nacionalista/soviniszta jelszót használták. A hatalommal együttműködő magyaroknak az is feladatuk volt, hogy jelentsék, hogy a magyarok között kik azok, akik nacionalisták/soviniszták.

A második világháború után a délszláv partizánok — akik önmagukat partizánnak tartották, de a hatalom is őket, s ezért számtalan előnyt biztosított számukra — betelepítése a Vajdaságba még tudatosabban folyt, mint az első világháború után, mert

„1945–48 között 226 ezer, majd 1953–71 között több mint 500 ezer szerbet és montenegróit telepítettek be. A Vajdaság 1945–71 közötti mintegy félmillió népességyarapodását gyakorlatilag a bevándorolt délszlávok tették ki.”⁴¹

³⁹ VAJDA 2006: 24.

⁴⁰ VAJDA 2006.

⁴¹ SEBŐK 2003: 118–134, 123.

A betelepített balkáni montenegrói és szerb családok legjobb esetben a hegyvidéki állattartáshoz értettek, de nem síkvidéki földműveléshez. Ez volt a fő oka annak, hogy a belgrádi kommunista vezetés egyre inkább elállt a magyarok kitelepítési tervétől, tudva, hogy ha kitelepítik őket, akkor nem lesz, aki megművelje a földeket. Hogy vajon a *Szabad Vajdaság* főszerkesztője feladataul kapta-e, vagy maga vállalta, nem tudjuk, de mindenképpen megírta, hogy a magyarokat hogyan kell átnevelni:

„Három évig harcoltak értünk déli testvéreink, az aránytalan küzdelmet, három évig túlórázunk, ha kell, mi is értük ebben az aránytalan munkában. Az öntudat, amivel ők harcoltak és mi dolgozunk, egy és ugyanaz”.⁴²

Később Jugoszláviában olyan intézkedések történtek, melyek — összehasonlítva a keleti blokk országaival — már jó hatással voltak az ott élő magyarokra is. 1948-ban bekövetkezett a Tito—Sztálin-szakítás, ami növelte Jugoszlávia nemzetközi tekintélyét, és ezért anyagi támogatást is kapott nyugatról. Továbbá lehetővé vált az 1960-as évektől kezdődően a nyugat-európai munkavállalás. Ezzel a lehetőséggel a magyarok nagyobb arányban éltek, mint szerb honfitársaik, ami egyrészt azt jelentette, hogy gazdaságilag gyarapodhattak, de azt is, hogy sokan nem tértek vissza a Vajdaságba. Tito korlátozta, de nem szüntette meg teljesen a magántulajdont. Jugoszláviában is először mindent államosították, volt beszolgáltatás, majd kollektivizálták a mezőgazdaságot, de 1953-ban feloszlatták a termelősövetkezeteket. Ezt követően, akik kizárólag a mezőgazdaságból éltek, azoknak maximum 10 hektár, akik állami munkaviszonyban voltak, azoknak maximum három hektár földterületük lehetett, ahol magángazdálkodást folytathattak. A kisiparosok maximum öt alkalmazottat foglalkoztathattak. Ideológiai szempontból a parasztok és a kisiparosok kevésbé függték a hatalomtól.

Akik állami munkahelyen dolgoztak, ezen belül is újságírók, pedagógusok, a bírósági vagy a közigazgatási alkalmazottak voltak, be kellett lépniük a Jugoszláv Kommunista Pártba. Minden közalkalmazottat szigorúan figyeltek, hogy nem jár-e a templomba, és nem vall-e sovíniszta nézeteket. Ha ilyesmit rábizonyítottak, akkor elveszítette a munkáját, vagy akár börtönbe is kerülhetett. Idővel a magyar emberekben kialakult egy önreflexió, megtanulták, hogy mit szabad és mit nem szabad tenni és mondani. A jugoszláv pártállam testvériséget és egységet hirdetett országos szinten az államalkotó nemzetek, Vajdaságban pedig még a nemzeti kisebbségek irányába is. A „testvériség egység” gyakorlata semmiben sem különbözött a szocialista internacionalizmus propagandájától, kötelező elfogadásától és erőltetett kínálásától.

Az oktatás és kultúra bizonyos területén előrelépés történt a két világháború közötti helyzethez viszonyítva. 1974-ben Vajdaság autonóm tartomány státuszt kapott, ahol a szerb-horvát nyelv mellett a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv is hivatalos nyelvként lett elismerve. Ettől kezdve a felnövekvő nemzedékek szülei, a két világháború közötti helyzettől eltérően, már szabadon választhatták azt, hogy gyerekeik magyar általános iskolába járjanak, sőt ezekben az években egyre több helyen magyar középiskolák is nyíltak. Az önálló magyar nyelvű iskolákat megszüntették ugyan, de létrehoztak kéttannyelvűeket, amelyekben szerb és magyar

⁴² Az újságból idézi: VAJDA 2006: 30.

tagozatok működtek. Az önálló magyar művelődési és egyéb intézményeket is beolvasztották a szerb intézmények közé. A fő napilap a *Magyar Szó* volt, de mellette voltak hetilapok, újvidéki és helyi rádiók, valamint a televízió magyar nyelven is sugárzott. Könyvek és folyóiratok jelentek meg magyar nyelven. Hozzá kell azonban tenni, szemben a két világháború közötti helyzettel, a sajtót, a könyvkiadást nem a helyi magyarok, hanem a pártállam finanszírozta. Következésképpen nem egy szabad sajtóról és könyvkiadásról volt szó, mert a

„szerb hatalom a délvidéki magyaroktól teljes politikai azonosulást és maximális lojalitást várt el.”⁴³

Vagyis, a jugoszláv szocializmust bírálni tilos volt. A nyugati irodalom szerb-horvát nyelven azonban eljutott a helyi magyar értelmiséghez, és ez nagy hatással volt elsősorban azokra az írókra, akik az *Új Symposion* folyóiratban jelentették meg írásaikat.

A délvidéki magyarok demográfiai és legújabb kori kisebbségi helyzete

A téma bevezetéseként kiemelendő, hogy Délvidéken található Szabadka, az egykori szabad királyi város, amely a Trianon előtti Magyarország — Budapest és Szeged utáni — harmadik legnagyobb városa volt. Az újonnan létrejött délszláv állam megalakulásakor Szabadka volt a legnagyobb város a népesség számát tekintve, akkor még maga mögött hagyta Belgrádot és Zágrábot is. 1910-ben Szabadka lakossága 94 610 fő volt ebből 55 589 magyar, 33 247 horvát, és a szerbek száma 3514 főt tett ki, ami 3,7% százalék csupán. A legutolsó, 2022. évi népszámlálás alkalmával, amelynek adatai 2023-ban jelentek meg,⁴⁴ Szabadkának 123 952 lakosa van, és ebből 38 172 a szerb és 37 200 a magyar. Tehát Szabadka többé már nem magyar többségű város. A Szabadkához hasonló népességfogyás következett be a teljes délvidéki magyar lakosság körében.

„A 19. század utolsó évtizedében Délvidék területén élő magyarok termékenysége meghaladta a 10,7 ezreléket, a szerbeké viszont 4,8 ezreléket mutatott és ez az arány kitartott 1918-ig, amikor az új délszláv államhoz csatolták, azonnal megtört”;⁴⁵

és még fél évszázad sem telt el, amíg a természetes szaporodás a fogyásba fordult át. A második világháború után az első népszámlálás 1948-ban volt, akkor a Vajdaság összlakossága 1,6 millió, és ebből 428 000 fő magyarnak vallotta magát, ami a tartomány 25,7%-át jelentette, a szerbek aránya pedig akkor érte el először a lakosság felét, azaz 50,5%-ot. Az 1961-es népszámlálás alkalmával a Vajdaság lakossága már 1,8 millióra nőtt. Ekkor volt a valaha mért legmagasabb — mintegy félmillió — létszámú a jugoszláviai magyar közösség. 1961-ben a magyarnak

⁴³ HÓDI 2008: 12.

⁴⁴ <https://index.hu/kulfold/2023/04/28/szerbia-nepszamlalas-hataron-tuli-magyarok/> (2024. 11. 25.)

⁴⁵ MIRNICS 2000: 29.

87,7%-a, vagyis 442 000 fő a Vajdaságban, 8% a mai Horvátországban, 2% a mai Szlovéniában⁴⁶ élt, és a fennmaradó 2,3% Jugoszlávia többi köztársaságában lakott.⁴⁷

„A vajdasági magyarok természetes népmozgalma 1961-ig biztosította a népesség fennmaradását és egy nagyon kismértékű növekedést is. A családokban átlag megvolt a 2,5 gyerek. Az akkor hozott politikai intézkedések (az önálló magyar tantervű iskolák megszüntetése, művelődési és más intézmények felszámolása, szerbvel való összevonásuk és bezárásuk), a nagymértékű asszimiláció,⁴⁸ emigrálás, későbbi vendégmunka-vállalás, majd nyomasztó munkanélküliség és távlattalanság következtében a vajdasági magyarság kilátástalan helyzetbe került. Bekövetkezett a megfordíthatatlannak tűnő depopuláció. Az 1991-es évben csak 3621 magyar gyerek született, az elhalálozások száma pedig 6396 volt.”⁴⁹

1961–1991 között a Vajdaságban a magyarok számának csökkenése meghaladta a százezret. Ugyanis az 1991-es népszámlálás alkalmával, bár a Vajdaság lakosságának száma kétmillió lett, a magyarok száma 399 491-re, az összlakosság 16,9%-ára csökkent, miközben a szerbeké 56,8%-ra nőtt. A többi vajdasági nemzeti kisebbség (szlovákok, románok, horvátok, ukránok) arányának csökkenése még a magyarokét is meghaladta.

1991–2000 között folyt a délszláv testvérháború, amelynek során a magyar fiataloknak, Trianon óta először, azt kellett megtapasztalniuk, hogy szerb területi érdekekért akár életüket is fel kell áldozniuk. A katonai behívók, a harctérről érkező halotti jelentések, a hiperinfláció, a munkanélküliség és a gazdasági élet romlása mindennapossá vált. Válaszként a délvidéki magyarok, különösen a fiatalok, tömegesen hagyták el szülőföldjüket. A 2011-es népszámlálás adatai azt bizonyítják, hogy a Vajdaság lakosságán belül nemcsak a szerbeké, de valamennyi nemzeti kisebbség száma is csökkent, összesen 1,9 millióra, de a szerbek aránya 66,8%-ra nőtt, a magyaroké pedig 13%-ra csökkent, és ez 253 ezer főt tett ki. A legutolsó, 2022-es népszámlálás adatai szerint 1,7 millióra csökkent a vajdaságiak száma,⁵⁰ és ezen belül 10,6%-ra a magyaroké, ami azt jelenti, hogy akkor 184 442 a magyar él a Délvidéken, tehát az utolsó 11 év alatt 28%-kal csökkent a számuk.

1990 után, miközben a szovjet blokk országaiban megbukott a szocializmus, és elkezdődött egy demokratikus átalakulás, amely a kelet-közép-európai országok Európai Unióhoz való csatlakozását eredményezte, addig a délvidéki magyarok ebből kimaradtak, és a délszlávok között dúló testvérháborúzó országában találták magukat. A háború alatt a szerb hatalom nem tartotta jó állampolgároknak a magyarokat, és agresszív kisebbségellenes közhangulat uralkodott, amely az élet minden területét áthatotta.

⁴⁶ 1961-ben a horvátországi magyarok 42 ezren, a szlovéniai magyarok pedig 20 ezren voltak.

⁴⁷ VARGA László: A jugoszláviai magyarság társadalmi politikai helyzete 1970. http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1310/06_a_jugoszlaviai_magyar_nemzetiseg_helyzete_az_1970-es_evekben.pdf (letöltve 2025. 02. 06.)

⁴⁸ 1971–1991-es időszakban a magyaroknak a más nemzetiségűekkel kötött házasságuk aránya 25–30%-on állandósult. A vegyes házasságokban született gyerekek egynegyede lett csak magyar nyelvű és identitású. MIRNICS 2000: 37.

⁴⁹ MIRNICS 2000: 39.

⁵⁰ [https://StatisticalYearbook.beograd, Office of Republik of Serbia. 2024.40. \(2024. 02. 20.\)](https://StatisticalYearbook.beograd, Office of Republik of Serbia. 2024.40. (2024. 02. 20.))

A belgrádi parlament 1990-ben megszavazta a többpártrendszer bevezetésének feltételeit. A magyarok éltek a lehetőséggel, és megalakult a Vajdasági Magyar Demokrata Közösség (VMDK). A párt programjában három fontos kérdés szerepelt: 1. Kezdeményezték, hogy a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia tudományos szempontból foglalkozzon az 1944/45-ben több mint 20 ezer magyaron elkövetett vérbosszú körülményeivel. 2. Követelték, hogy szüntessék be a délszláv testvérháborút. 3. Biztosítsanak a magyaroknak Szerbián belül kulturális autonómiát. 1990 decemberében megtartották az első szabad parlamenti választásokat, ahol a Szerb Szocialista Párt, amely az állampárt utódszervezete volt, földcsuszamlásszerű győzelmet aratott, a szavazatok 77,6 százalékát tudhatta magáénak. Ilyen körülmények között szinte csodának számított, hogy a VMDK a mandátumok 3,2 százalékát szerezte meg, és ez azt jelentette, hogy a 250 fős szerb parlamentben 8 hely jutott a magyaroknak.⁵¹

A rossz gazdasági és politikai helyzet ellenére a magyar nyelvű civil szervezetek és művelődési intézmények sorra alakultak, megszületett a kisebbségi sorskérdésekkel foglalkozó magyar könyvkiadás, létrejött a Magyar Nemzeti Tanács, amely a kulturális autonómia megvalósításaként értelmezhető. Mindeközben a magyar állam kulturális és gazdasági támogatásban részesítette a délvidéki magyarokat.⁵² Új pártok jöttek létre szerb és magyar téren is. Az új szerb hatalom békülékenyebb kisebbségi magatartást keresett a délvidéki magyarokkal és Magyarországgal szemben is. Ennek legalább két fő oka volt, az egyik az, hogy az új szerb politika, miután vesztesként került ki a délszláv háborúból — ennek legfőbb jele, hogy elveszítette Koszovót, az ősi szerb területet — identitást váltott: oroszpartiból Európa-pártivá vált és tudta, hogy Európába a legrövidebb út Belgrádból Budapesten keresztül vezet. A másik ok a nemzedékváltás volt. Az egykori partizánok már meghaltak, a gyerekeik, akik még továbbvitték az ő szellemiségüket, megöregedtek. A harmadik generáció nagy része már nem nézett ellenségesen, tehát bűnös népként a magyarokra. Így kerülhetett sor arra, hogy Budapesten

„Sólyom László és Boris Tadić köztársasági elnökök 2009 végén kezdeményezték, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia részéről jöjjön létre egy időszaki vegyes bizottság, amely a közös történelmi múltat — különös tekintettel az 1941–1948 közötti — feltárják. Felismerték, hogy a történelmi számvetés és szembenézés szükséges ahhoz, hogy a szomszédos, évszázadokon keresztül együtt élő nemzetek között megszűnjön a kölcsönös bizalmatlanság”.⁵³

Ezután a szerb parlament napirendre tűzte, majd eltörölte azt a törvényt, amelynek alapján 1945 januárjában Csúrog, Zsabja és Mozsor települések teljes magyar lakosságát háborús bűnösöknek nyilvánították. Áder János köztársasági elnök pedig a szerb parlamentben bocsánatot kért minden magyar nevében mindazokért a bűnökért, amelyeket a második világháború során magyarok követtek el ártatlan szerbek ellen. Csúrogon 2013. június 26-án a magyar és a szerb államfő kölcsönösen koszorút helyezett el és fejet hajtott a két emlékmű előtt. Az egyik az 1942-es szerb áldozatoknak állított emléket, amely a magyar állam hozzájárulásából épült;

⁵¹ Erről bővebben: Kovács—Kiss 2019: 104–134.

⁵² Kovács 2018.

⁵³ Magyar—szerb akadémiai vegyes bizottság munkája <https://2010-2014.kormany.hu/download/4/06/41000/SzerbMagyar%20full%205.pdf> (Letöltve: 2025. 01. 21.).

a másik az 1944–1945-ös magyar áldozatoknak állított emléket, a szerb állam finanszírozásával. Azóta a délvidéki magyar politikusok és hozzátartozók⁵⁴ halottak napja körül elzarándokolnak Csúrogra, és leróják kegyeletüket az áldozatok előtt.

Egyházmegyéek szétszaggatása Trianon következtében

Trianonnal nemcsak a területek elcsatolása következett be, hanem a határon kívül rekedt magyarok azzal a kihívással is szembe találták magukat, hogy az addigi egységes állami és nemzeti identitásukat szétszakították. Számukra az egyház és azok ünnepi rítusai maradtak meg a nemzeti önazonosság és a csoportidentitás megélésének színtereiként. A vallásnak a kisebbségben élő magyarok estében nemcsak szakrális, hanem nemzetmegtartó szerepe is van. Ez csak annyiban érvényes, amennyiben a szertartás nyelve a magyar.

1910-ben az egyházi tartományok több közigazgatási vármegye egészére vagy egy részére terjedtek ki. A Kalocsa-bácsi Érsekség volt az egyházi hierarchiában az ország második legnagyobb egyházmegyéje, amelyet még Szent István alapított. Itt található Szabadka is, a szinte teljesen — magyar és bunyevác/horvát — katolikus felekezetű város és az Avilai Szent Teréz főplébánia, amely a 23 000 hívével a főegyházmegye legnagyobb egyházközsége volt.⁵⁵

1918–1919-ben a bunyevác⁵⁶ és a szlovén⁵⁷ alsópapság jelentős része Bácskában, illetve Muravidéken már nem a Magyar Királysággal, hanem a formálódó új délszláv állam megalakulásával rokonszenvezett. Várady Lipót Árpád kalocsai érsek és Glattfelder Gyula temesvári püspökök mindent megtettek annak érdekében, hogy az egyházmegyéiket a szerb és francia megszállás ellenére továbbra is kormányozhassák. Ezt a szándékukat a hercegprímás és a Magyar Püspöki Kar is támogatta, és erről a bécsi nunciuson keresztül a Szentszék is tájékoztatták. Várady érsek még a belgrádi kormánnyal is fel kívánta venni a kapcsolatot, de nem járt sikerrel, Belgrád ekkor már azon fáradozott, hogy Bácska elcsatolt területét minél gyorsabban kivonja a kalocsai érsek joghatósága alól. Erre 1923-ban került sor, amikor XI. Pius pápa került a katolikus egyház élére, aki a Kalocsa-Bácsi Érsekség addigi katolikus híveinek 70%-át⁵⁸ kivető déli részén megalakította a Bácskai Apostoli Kormányzóságot Szabadka székhellyel. 1923. február 17-én a Szentszék közölte Várady Lipót Árpád érsekkel, hogy a főpásztori jogköréből kivette egyházmegyéje délszláv országhatártól délre került területeit. A szomorú hír hallatán a már évek óta szívbeteg érsek másnap meghalt. Az apostoli kormányzóság részegyházmegye, amely közvetlenül a Szentszék alá tartozik. A pápa ezzel érzékeltette, hogy egyházjogi szempontból csak egy ideiglenes adminisztratívát hoz létre, amelyben benne van a visszarendezés lehetősége, de az önálló egyházmegyévé válása is.⁵⁹ A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területének végleges és egyértelmű kettéválasztása végül 1968. január 25-én történt meg, amikor

⁵⁴ A hozzátartozók 1990-től kezdődően halottak napján, folyamatosan jártak Csúrogra, és a virágjaikat fakeresztekre kötözték fel, de azokat a helyiek nagyon gyorsan megrongálták, eltüntették.

⁵⁵ ORCSIK 2023: 319–321.

⁵⁶ ORCSIK 2023.

⁵⁷ GÖNCZ 2023: 351–378.

⁵⁸ LAKATOS 2023: 461–492.

⁵⁹ ORCSIK 2023.

VI. Pál pápa létrehozta a Szabadkai Egyházmegyét, püspökkel az élen. A kalocsai érsekek ezt követően már nem használták a „kalocsai-bácsi” titulust.⁶⁰

Még bonyolultabb volt a helyzet a Bánságban, ahol a francia és az angol csapatok mind a szerbeknek, mind a románoknak odaítélték az egész területet. Végül e zavaros helyzetet úgy oldották fel, hogy felosztották a Bánságot a két nemzet között, eközben Temesvár, a püspöki székhely, a románokhoz került. Az egyházmegyét pedig háromfelé darabolták. A karizmatikus Glattfelder Gyula püspök próbálta a három ország: Román Királyság, SZHSZ Királyság és Magyarország között felosztott egyházmegyét kormányozni Temesváron, ahol védte a magyar és német kisebbség, valamint a katolikus egyház érdekeit. Azonban a román hatóságok 1923 márciusában kiutasították az országból. Szegedre került, ahol a megcsonkított Csanádi Egyházmegye első régi-új főpásztora lett.

„Ekkortájt az egyházmegye tovább vitte a régi nevet, mint Csanádi Püspökség egészen 1982-ig, amikor Szeged-Csanád Egyházmegye nevet vette fel.”⁶¹

Az SZHSZ Királysághoz csatolt ősi csanádi egyházmegye területén, tehát a mai Bánátban a Szentszék 1923. február 10-én létrehozta a Nagybecskereki Apostoli Kormányzóságot. Bácskában, ahol a magyar hívek voltak a többségben, az első szabadkai kormányzó bunyevác, a nagybecskereki horvát nemzetiségű volt. Mindkét kormányzó magyarul anyanyelvi szinten beszélt. Azóta és a második világháború után 1968-ban püspökségi rangra emelkedett Szabadkai Egyházmegye valamennyi bunyevác/horvát és magyar papjának tudnia kell mindkét nyelven misézni. A Szabadkai Püspökség híveinek többsége magyar, majd számarányukat illetően a bunyevác/horvátok követik, a püspökök is e két nemzet fiainak soraiból kerülnek ki.

Miután a németeket a második világháború után elűzték a Bánátból, a Nagybecskereki Apostoli Kormányzóság magyar hívei többségbe kerültek, de a későbbi kormányzók nem beszélték a magyar nyelvet. A Szentszék kinevezésével a magyarok közmegelegedésére 1971-ben a magyar Jung Tamást nevezték ki apostoli kormányzónak, ő lett az első püspöke az 1986-ban II. János Pál pápa által püspökségi rangra emelt Nagybecskereki Egyházmegyének.

Belgrádban székel Szerbia katolikus érseksége. Ferenc pápa 2022-ben Német Lászlót nevezte ki a Belgrádi Főegyházmegye érsekévé.

A Trianon előtti Magyarország területén lévő, túlnyomórészt horvátok lakta Muraköz egyházi tekintetben mindig is a zágrábi püspökséghez, majd érsekséghez tartozott,⁶² tehát itt nem volt változás. Nem így a Vas és Zala vármegyéktől elcsatolt mai Muravidéken, amely addig a Szombathelyi Püspökséghez tartozott. Az elcsatolt részen 19 plébánia volt. 1923. december 1-jétől a Szentszék a muravidéki plébániák élére apostoli adminisztrátornak a maribori püspököt nevezte ki. 2006-ban XVI. Benedek pápa hozta létre a Muraszombati Püspökséget, ahová azóta Muravidék is tartozik.⁶³

⁶⁰ LAKATOS 2023.

⁶¹ HARMATH 2023: 347–349.

⁶² GÖNCZ 2023: 351.

⁶³ GÖNCZ 2023.

Trianon után az új délszláv állam területén a legnehezebb helyzetben a Pécsi Püspökség volt, élén Zichy Gyula püspökkel. A szerb csapatok már 1918 végétől 1921. augusztus 22-ig az egyházmegye nagyobb részét megszállva tartották. A szerb megszállókat a pécsi szénmedence vonzotta erre a területre, de a szerb csapatok azt kommunikálták, hogy ők azért jöttek, hogy a vidék nyugalma megvédjék. A helyzetet jól tükrözi, hogy 1919. november 14-én a püspökhöz szuronyos szerb katonák törtek be, akik 24 órán belül 300 ezer korona adót követeltek; a püspökség 24 ezer hold földjéből nagyjából 20 ezer a szerb megszállás alá került; a legtekintélyesebb pécsi polgárok közül többet elfogtak, és szerbiai börtönökbe hurcoltak. A visszaélések megszüntetése és a jogvédelem reményében Zichy Gyula 1919. július elsején egy küldöttséggel Belgrádba utazott, de nem sikerült eredményeket elérnie. Az ott tartózkodó angol és francia követek sem sok jóval biztatták.⁶⁴

A trianoni békediktátum értelmében elcsatolták a Pécsi Egyházmegye Dráván túli és a dél-baranyai területeit, amely 28 plébániát érintett.

„Pécs kapcsán Zichy Gyulának határozott elképzelései voltak a püspökségtől délen elszakított területek jövőjének egyházi rendezéséről. Egyértelmű törekvése volt, hogy a délszláv állam fennhatósága alatt álló területeken is megőrizze püspöki joghatóságát [...], amelyet próvikáriusi rendszer révén próbált érvényesíteni.”⁶⁵

Erre a posztra a határtól délre eső területen szolgáló Erdélyi Károly plébánost jelölte ki, aki a szlavóniai és dél-baranyai területek első adminisztrátora lett. A tisztséget nem sokáig tölthette be, mert a belgrádi kormányzat részéről folyamatos volt a nyomás, hogy a Magyarországtól elcsatolt plébániákat csatolják az SZHSZ Királyság valamelyik egyházmegyéjéhez, vagy alapítsanak új püspökséget. Ilyen légkörben született meg 1921. július 19-én a döntés, hogy a dél-baranyai és a szlavóniai egyházközségeket a jóval délebbre fekvő, kizárólag horvátok által lakott, a diakóvári püspök igazgatása alá helyezték. Ez megfelelt az SZHSZ Királyság állami érdekeinek, a zágrábi érseknek és egyre jobban a Szentszéknek is. Abban az időben Magyarországon a Károlyi-kormány, majd a Tanácsköztársaság uralma érvényesült, így a Pécsi Püspökség és személy szerint Zichy Gyula püspök számára minden érdekérvényesítő lehetőség megszűnt, és ez érvényes volt a trianoni Magyarország többi érintett egyházi szervezetére és vezetőire is. Ki kell azonban emelni, hogy abban az időben a szlovák származású Csernoch János volt az esztergomi érsek, aki megfelelően képviselte a magyar állami érdekeket, és

„aki 1920 júliusában tett római útján a határon túlra került egyházmegyei területek hovatartozásának kérdésében megpróbálta elérni a magyar egyházpolitikai befolyás fenntartását. A Szentszék részről azt a választ kapta, hogy halogatni fogják a rendezést.”⁶⁶

A püspökök egyrészt kitartottak amellett, hogy maradjon meg joghatóságuk az elcsatolt területeken is, másrészt ragaszkodtak a megcsonkított egyházmegyéik területének fenntartásához,

⁶⁴ CSIBI 2023: 493–528.

⁶⁵ CSIBI 2023: 510.

⁶⁶ http://www.elsovilaghaboru.com/tortenete/cikk/csernoch_janos_torekvesei_a_haza_vedelmeert (Letöltve: 2025. 01. 27.)

legyen az akármilyen kicsi is. Ez utóbbinak következménye lehetett, hogy a 1941–1944 között visszafoglalt bácskai-baranyai és a muravidéki területek könnyen visszailleszkedtek a kalocsabácsi és szombathelyi egyházmegyékbe, ahová Trianon előtt is tartoztak.

A katolikus papok és hívek helyzete Trianontól napjainkig

A két világháború között a katolikus egyház legnagyobb kihívása a felekezeti iskolák államosítása és az agrárreform volt. A Szerb Királyság területén érvényes iskolai törvény csak állami és magántulajdonban lévő iskolákat ismert el. Ezt a rendszert a háború után kiterjesztették az egész SZHSZ Királyságra, ami magával hozta az egyházi, az alapítványi és a községi iskolák államosítását. Fokozatosan háttérbe szorították, majd megtiltották az iskolán belüli hitoktatást, később azonban visszaállították. A katolikus egyház jelentős földterületekkel rendelkezett, amelyek különböző rendeltetésűek voltak: érseki, templomi, plébániai, kántori, iskolaalapi, szegényföldek.

„Mivel az iskolai és tanítói földek teljesen, a többi birtok pedig többségében az agrárreform hatása alá estek, ezért a katolikus egyház elveszítette vagyonának jelentős részét, ami szinte lehetetlené tette, hogy ellássa kulturális, szociális és iskoláztatási feladatait.”⁶⁷

Az SZHSZ Királyság 1921-ben kihirdetett alkotmányában elvben biztosították a vallásszabadságot. A Szentszék és az új délszláv állam között konkordátum megkötésére irányuló tárgyalások 1922 óta folytak, de folyamatosan megszakadtak. Az 1935-ben megkötni tervezett konkordátum a vallásszabadságon kívül biztosította a katolikus egyház számára a birtokjogot és az egyházi iskolák létesítésének jogát. A Vatikánnal megkötött nemzetközi szerződés ratifikálását a szerb pravoszláv egyház évekig nem ratifikálta, mert attól tartottak, hogy ha a Vatikánnal megkötik a szerződést, akkor a katolikus egyháznak Jugoszláviában több joga lesz, mint a pravoszláv egyháznak.

Trianon után az elcsatolt területeken a magyarok és a szerbek vallásukhoz továbbra is ragaszkodtak. Azok az egyesületek, egyletek, amelyek még a 19. században alakultak, a háború után is megtartották nemzeti és vallási jellegüket (például Óbecsén: Szerb Templomi Dalkör, Szerb Olvasókör, Óbecsei Római Katolikus Olvasókör, Óbecsei I. Római Katolikus Ifjúsági Egylet, Jótékonyági Magyar Nőegylet). Az egyesületek létszámának feltüntetésekor a név után a vallási hovatartozás volt a leggyakrabban szereplő adat.⁶⁸ Tehát — a két világháború között — a civil életben bent maradhatott az egyház. A médiamegjelenést és a könyvkiadást a helyi magyar polgárok fedezték, és Magyarországról is érkezett támogatás. Így kevésbé volt kiszolgáltatva a rendszernek, mint az azt követő korszakban, a létező szocializmusban.

⁶⁷ ORCSIK 2023: 330.

⁶⁸ BARNA—PERNYE-KALMÁR 2013: 344–377.

Az első világháború végén

„a szerb csapatok bevonulása során a katonák tisztelettel viselkedtek a helyi katolikus lelképásztorokkal szemben. A magyarok és szlávok által vegyesen lakott területeken azért előfordult, hogy a »Te Deum« azaz ünnepi hálaadás megtartását kérték a helyi plébános-tól. Mindazonáltal az ettől való esetleges elzárkózás nem járt következményekkel a lelkipásztorokra nézve”.⁶⁹

1945–1990 között a szocializmus társadalma épült. Ebben a rendszerben a polgári hagyományokra épülő társadalmi berendezkedést teljesen átszervezték, az egyházat a köz- és civil életből kiiktatták, a híveket pedig ellenőrzés alá vonták, helyenként üldözték is. A második világháború után elkezdődött egy agresszív egyházellenes politika. Először gazdaságilag lehetetlenítették el őket, elvették a még meglévő földjeiket és az összes épületüket. Az egyházat a templomok falai közé szorították.

1949 júniusában beszüntették az iskolai hitoktatást, amely ezután a plébániákon folyt. A papokat hosszabb-rövidebb ideig bebörtönözték. Hogy ez így történhetett, abban „segítséget nyújtott” a magyar nyelvű sajtó is. Mielőtt letartóztattak volna egy katolikus papot, előtte a *Magyar Szóban* rendszerint megjelent vele kapcsolatban egy koholt vád, esetleg egy gúnyos karikatúra, sőt még egy „magyar kisgyerek” levele is, amelyben nagyon elítélőleg ír az atyáról. F. Cirkl Zsuzsa és Fuderer László⁷⁰ *Bácskai golgota. A vallásüldözés áldozatai* című könyvükkel sokat tettek azért, hogy a bácskai papok elleni megtorlás ne maradjon a feledés homályában. A könyv előzménye, hogy Kecskés Maconkai Ferenc bezdáni plébános közel 50 éven keresztül gyűjtötte a magyar nyelvű újságokban megjelent vallásellenes írásokat, és ezt az újságcikkgyűjteményt átadta F. Cirkl Zsuzsa újságírónak és Fuderer László óbecsei atyának, mondván, csináljatok vele valamit. Ők — az 1990-es évek elején — felkeresték az újságcikkekben szereplő, még élő áldozatokat, és interjút kértek tőlük. A könyvben 14 interjút közöltek. A következőkben ezekből az interjúkból idézek.⁷¹ Az első interjúrészlet attól az atyától származik, aki a könyv írásához a forrásokat szolgáltatta:

„A háború végeztével rosszra fordult a helyzetünk, egyszerűen szinte takargatni kényszerültünk, hogy papok vagyunk. [...] Egyszer még káplán koromban behívott engem a párt irodájába egy volt gimnazista osztálytársam, aki akkor magas pozíciót töltött be. Egyre azzal nyúzott, hogy mondjam el, te mit csinálnál, ha az oroszok megtámadnának bennünket? Mondtam neki, hogy én nem azért jöttem, hogy erről beszélgessünk. Csak forszírozta a válaszomat, mire én azt mondtam neki, hogy meg is adom, de csak az övé után. Azt mondta, hogy ő, abban az estben bevetné magát az erdőbe és ott partizánként harcolna az oroszok ellen. Én következem: Lehet, hogy neked van igazad, de mint papi ember ott leszek, ahol a népem van. Én kitarok a népem mellett tűzön, vízen át. Ezután nagyon kellemetlen meglepetés ért. A Palicsi Ünnepi Játékokon felszólalt az én »barátom« és azt mondta, hogy az ellenség most az egyházban van. Példának hozott fel engem, meg is ne-

⁶⁹ ORCSIK 2023: 328.

⁷⁰ F. CIRKL–FUDERER 1998.

⁷¹ Teszem ezt név és szolgálati hely megjelölésével, mivel valamennyien már eltávoztak az élők sorából.

vezett. [...] Az egyik paptársunktól abban az időben megkérdezték: Mit csinálsz éjszakánként, sokszor látjuk, hogy ég a templomban a villany? Mire Ő azt felelte: A kommunisták gyerekeit keresztelek.”⁷²

A következő Tóth József kishegyesi atya, aki megjárta a vallásüldözés legsötétebb poklait, de ennek ellenére derűsen mesélt börtönéveiről:

„Az egyházmegye magyar papjai közül, nem dicsekvésként szánom, én vagyok az a szerencsétlen áldozat, aki a leghosszabb ideig volt börtönben. A Hegyi plébános atya nem egész hat évig volt bezárva, én pedig hat évig és tizennyolc napig. [...] 1948-ban a Magyar Szó egyik cikkében azzal vádolta az atyát, hogy államellenes cselekedetre, fegyverek és hírközlési eszközök beszerzésére buzdítja a katolikus ifjúságot. Ez volt a fő vád elítéléskor is? [...] Nem. A bíróságon azt mondták, az a bűnöm, hogy magam köré gyűjtöm az ifjúságot és arra nevelem, hogy higgyen Istenben és legyen hűséges az egyházhoz. Ez volt a fő vád. Arról pedig, hogy rám fogták a fegyverek gyűjtését, csak annyit mondok: ők tudták legjobban, ez nem igaz. [...] A bányában dolgozni nem könnyű. Ott a hívők mondták, hogy én csak imádkozzak, ők majd dolgoznak helyettem is. Ilyen szép dolgok is megestek. [...] Amikor hazajöttünk az állam szervezte az úgynevezett Papi Egyesületet.⁷³ Nem akart senki közülünk belépni. Nem tudok róla, hogy a börtön évek alatt bárki, bármit tett, vagy tehetett volna értünk. Volt olyan is, hogy a bori bányába gyűjtöttek közülünk munkásokat. Mondtam, hogy nekem a szívem nincs rendben és sérvem van. Azt mondták »Azért küldünk oda, hogy megdögölj!« Tudtam, hogy a Jóisten mindent lát. Ott reakciós volt a kórházi orvos. A börtönben lévő orvoson keresztül jutottam be hozzá a bori kórházba. Ott megoperáltak, ám 8-9 nap múlva gyógyult lettem. Az orvos egy hónapig bent tartott: mikor begyógyult a seb, ő végig vágta újból. Mégis jobb volt a kórházban lenni, mint a bányában.”⁷⁴

A papokat azért zárták be, hogy őket és rajtuk keresztül a híveket is megfélemlítsék. A zaklatásoknak nemcsak a papok, hanem más egyházi személyek és egyszerű vallásos emberek is ki voltak téve. Az egyik kántor erről így vallott:

„Még amikor körmenetet tartottunk én vittem a keresztet, elől, jó magasra emelve. Kiszúrtak. Utána egy hónapon át minden nap bevittek a belügyre és pár órát bent tartottak. Ez az ötvenes évek elején történt. Fenyegettek, hogy ledobnak az emeletről, rám csukták az ajtót és csak óránként nyitottak be. Próbáltak rábeszélni, hogy gondolkozzak afelett, hogy spicli legyek. Nem tudom ma már elmondani, hogy milyen félelmeket, rettegéseket éltem át azokban az időkben.”⁷⁵

⁷² F. CIRKL—FUDERER 1998: 22–35.

⁷³ A békepapsághoz hasonló szervezet.

⁷⁴ F. CIRKL—FUDERER 1998: 56–61.

⁷⁵ F. CIRKL—FUDERER 1998: 82.

Egy pedagógus helyzete:

„Nem gyakorolhattuk nyíltan a hitünket. Falusi tanítók voltunk, a lányaink külön, este jártak hittanra. [...] Emlékszem, iskolai karnagy voltam. Énekpróbát kellett tartanom egyidőben a karácsony előtti szentmisével. A kolléganőm bejött, hogy megszámolja a gyerekeket. A fele persze nem volt ott. Mondtam neki: én megtartom a próbát, engem nem érhet vád.”⁷⁶

A hívek is féltek, mert nem tudták, mikor kerül rájuk a sor, támaszkodni és bízni csak Istenben tudtak, mástól segítséget nem várhattak. A délvidéki magyar közösség tagjainak döntő része akkor még tradicionálisan, mélyen vallásos volt. A templomok zsúfoltságig tele voltak. A nép a papokban, a papok pedig a népben találtak támaszt. Erre a legjobb példa Tari János atya:

„Azt hiszem minden pap sokat mesélhetne. Itt Adorjánban is többször felkerestek az »oznások«,⁷⁷ kényszerítettek volna úgynevezett papi szövetkezetbe. Megvoltak a módszerek. Meg akarták törni az ember ellenállását, akaraterejét, jöttek például délben, azután délután háromkor, majd este tíz-tizenegy órakor verték az ajtót: Kinyitni! Kinyitni! Na és utána jött a szöveg, hogy holnap itt és itt lesz gyűlés, azon ott kell lenni. Kezdődött a hazavona, az ijesztgetés. A vendég kitette az asztalra revolvert. [...] Ez mikor volt? Az ötvenes évek legelején. Persze udvariasan beszéltem velük, próbáltam »leszerelni« őket. Ha a legkisebb gyengeséget észlelték, akkor nagyon rámenősek lettek, akkor támadtak. [...] A nép csodálatosan együttértett velünk. És ebben is meglátszik az, hogy az emberi szívekben nem lehet olvasni. Azt hittük akkor mi is, hogy a vallás sokakban csak tradícióként él, régi szokás, családi hagyomány. Akkor meggyőződhattünk róla, hogy mindaz, ami az emberi szívekben forr, ami abban a kohóban rotyog, nem zárható a szavak kalickájába. Ott sokkal több történik, mint hinnénk. Sokan képesek voltak súlyos anyagi károkat elviselni, az üldözést, a kirekesztettséget vállalni, de a hitüket nem adták föl. Persze utána az évek, sőt évtizedek során, amikor gátolták a gyerekek hitoktatásra járását, a munkahelyeken állandóan »gyúrták« az embereket, az egyháztól elhidegítették őket, azt mondogatták, hogy a pap osztályellenség, a nép ellensége. Hitegették az embereket, hogy majd ilyen jó lesz, meg olyan jó lesz. Ígégették a földi paradicsomot, és voltak ugye, akik hittek ebben. [...] A nép, mint mondtam elszokott a szentmisétől, elég sok gyerek nem járt hitoktatásra. Elvesztettünk sok fiataalt, ma már ők is szülők. Ezeket a dolgokat különösen a városokban érzem, de nem maradt nyomtalan az elmúlt időszak még ebben a kis faluban sem. A fiatalok nem járnak úgy templomba, ahogyan valamikor jártak, mert a szülőknél is megszokadt a tradicionális vallásosság, amely nagyon sokaknál igazi lelkeséggel is párosult. És ez most nagyon hiányzik. [...] Az Egyháznak különösen kell vigyáznia arra, hogy a Krisztusi fényt valahogy belopja a szívekbe, mert már ez a fény is idegen lett számukra. Egy ideig óriási ütemben nőtt az anyagi föllendülés: nagyon könnyen lehetett traktort venni, házat

⁷⁶ F. CIRKL—FUDERER 1998: 87.

⁷⁷ Az ÁVH megfélelője.

építeni és ez megszédítette a népet. Az természetes, hogy egy munkásembernek a földi célja között szerepel az anyagi javak megszerzése, de szem előtt tévesztik azt a célt, amit a vallás hirdet nekik.”⁷⁸

Nehéz helyzetben van a délvidéki katolikus egyház, a templomokba kevesen járnak, megcsapant a hívek száma, kevés a fiatal és középkorú pap. Főleg a fiatalok körében jellemző a szekularizáció. A szerbek a létező szocializmusban teljesen elfogadták az állami ideológiát, és a pravoszláv templomok üresek voltak. Ma a szerbek közül sokan úgy vélik, hogy azért veszítették el a Koszovót, mert ők elhagyták az Istent. Napjainkban a pravoszláv egyház reneszánszát éli. Ez a katolikus egyház esetében sajnos nem következett be.

Összegezés

A trianoni békediktátum során Magyarország területéből összesen 22 286 km²-t szakítottak el és csatoltak az új utódállamhoz, a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz. Az elcsatolt terület nem egy összefüggő térség volt. A kisebb rész a Mura folyótól északra és délkeletre fekvő, egykoron Vas és Zala vármegyékhez tartozó terület volt. Ezek a Muravidék és a Muraköz. A nagyobb rész a Nagyalföld jelentős, déli részének elcsatolását jelentette, amit attól kezdve Vajdaságnak vagy Délvidéknek hívunk. Ez utóbbi területen 1910-ben 1,5 millióan éltek, amely a török idők végétől napjainkig egy soknemzetűségű, vegyes kultúrájú és vallású térség. Az 1910-es népszámlálás alkalmával az ott élők közel harmada magyar, ötöde pedig német volt. A németeket a második világháború végén elűzték az országból, helyükre a délszláv állam folyamatosan telepítette be a szerbeket és a montenegróiakat. 1948-ban Vajdaságnak egy-negyede, 2022-ben pedig csak tíz százaléka vallotta magát magyarnak, ami 184 ezer főt jelent. A terület elvesztése ellenére fontos lenne, hogy az elcsatolt területen a magyarok létszáma megmaradjon vagy növekedjen.

Trianon után a délvidéki magyarok nemzeti-kisebbségi helyzetbe kerültek, ami számukra súlyos lelki, gazdasági és kulturális sokkal járt. Szétszakították a nemzeti és állampolgári identitásukat, államosították a magyar érdekeltségű ipari-pénzügyi vállalatokat, és végrehajtották az agrárreformot, de abból kizárták őket. A magyar lakosság fele ezután föld nélküli agrárbérmunkás lett. A többi ott élő nemzetiséghez képest ez volt a legrosszabb arány. Az agrárreform a délvidéki egyházakat is súlyosan érintette, ami ezt követően akadályozta őket abban, hogy ellássák kulturális, szociális és iskolafenntartó szerepüket. 1918-ban a Délvidéken hétszáz magyar iskola működött. Két év alatt ez a szám a negyedére csökkent. Bevezették a névelemzést, ami azt jelentette, hogy ha gyerek négy nagyszülője közül akárcsak egynek a vezetéknéve szláv hangzású volt, akkor az a gyerek csak szerb iskolába járhatott. Meg kell azonban jegyezni, hogy a két világháború között a délszláv állam nem volt vallásellenes.

1910-ben Magyarországon az egyházi tartományok több közigazgatási vármegye egészére vagy egy részére terjedtek ki. A Trianonban meghúzott határok a kalocsa-bácsi érsekség, a csanádi, a pécsi és a szombathelyi püspökségek kisebb-nagyobb részének elcsatolását is magával

⁷⁸ F. CIRKL—FUDERER 1998: 92–94.

hozta. A pápa a délszláv államhoz csatolt két nagyobb egyházmegye közigazgatási területén apostoli kormányzóságot hozott létre, amelyekből a második világháború után létrejöttek a szabadkai és nagybecskereki püspökségek. A pécsi és a szombathelyi püspökségektől elcsatolt területeket a szomszédos horvát püspökségekhez csatolták.

1941-ben a Bácskát, a Dél-Baranyát és a Muravidéket visszacsatolták Magyarországhoz, ezzel a Trianonban elcsatolt területek 55%-a került vissza az anyaországhoz. A visszacsatolt bácskai, baranyai és szombathelyi plébániák integrálódtak eredeti egyházmegyéikhez.

A második világháború alatt két, többnyire a civil lakosokon végrehajtott súlyos megtorlás történt. Az első 1942-ben, amikor az áldozatok szerbek és zsidók voltak, számuk meghaladta a 4000-ret. A második 1944–1945 között volt, az áldozatok ezúttal magyarok voltak. Számuk a szerb források szerint 5000, a magyar források szerint 20 000 fő. Csak a Bácskában bizonyítottan erre a sorsra jutott 24 katolikus pap/szerzetes. A szerb partizánok a magyarokon elkövetett műveletet megtorlásnak, sőt népiirtásnak is szánták.

Az első és a második világháború utáni délszláv államok gyorsan megkezdték az egyházi vagyon elkobzását. Az első világháború után még „csak” a földek nagy részét vették el, de a második világháború után az egyházi épületeket is államosították. A második világháború után az ateista, kommunista állam számára a vallás ellenséggé vált. Megkezdődött a kemény egyházellenes politika: az iskolai hitoktatást betiltották. A vallást az iskolákban, a marxizmus szerint, a nép ópiumjaként tanították. A templomba járást tiltották. A vallás elleni politika megvalósításához a hatalom eszközeként felhasználták a magyar nyelven megjelenő sajtót is. Az újságírók a zsarolt helyzetben, aligha mindig meggyőződésből tették azt, amit tettek, de néha a bizonyítás, sőt túlbizonyítás szándéka is befolyásolta őket abban, hogy segítsék a jugoszláv hatalmat a vallási és nemzeti elnyomásban.

1945-től kezdődően hét évtizeden keresztül a magyar nemzetet bűnös nemzetnek tartották, ezért a délvidéki magyaroknak bűnhődniük kellett. Magas beosztásba magyar ember csak mutatóba, középbeosztásba is ritkán kerülhetett, ha igen, akkor bizonyítani kellett a jugoszláv államhoz való teljes hűségét, politikai azonosulást és maximális lojalitást. Ez egyéni és közösségi szinten úgy alakult, hogy a délvidéki magyarokban az 1944–1945-ös magyar tömegmészárlástól kezdődően 1990-ig bezárólag kialakult és berögződött az öncenzúra. Az írók, az újságírók, a kutatók, tanárok mindig tudták, mit szabad megírni, elmondani, de akik véletlenül ezt „elfelejtették”, azokat megbüntették, életpályájukat ellehetetlenítették. 2000 körül azonban megtört ez a folyamat. Miután a szerbek vesztésként kerültek ki az általuk elindított délszláv testvérháborúból, elkezdtek egy békülékenyebb politikát folytatni a délvidéki magyarok irányába, és keresték a jószomszédi viszony kialakítását Magyarországgal. A megegyezés megtörtént. Közben a délvidéki magyarok számbelileg megfogyatkoztak, ezen belül is a spiritualitásra már csak igen kevesen fogékonyak.

Felhasznált irodalom

A. SAJTI Enikő

2004 *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Budapest: Napvilág Kiadó.

1987 *Délvidék 1941–1944.* Budapest: Kossuth Kiadó.

BARNA Gábor — PERNYE-KALMÁR Sára

2013 Egyletek és egyesületi élet Óbecsén a 20. század közepéig. In GLÄSSER Norbert (főszerk.): *Óbecse a polgárosodás útján.* Óbecse: Óbecse Község, 344–377.

BÚZÁS János

1963 *Újvidéki „razzia”.* Budapest: Kossuth Kiadó.

CSERES Tibor

1966 *Hideg napok.* Budapest: Magvető.

1991 *Hideg napok. Vérbosszú Bácskában.* Szeged: Lazi Könyvkiadó.

CSIBI Norbert

2023 A Pécsi Egyházmegye Trianon árnyékában. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak.* Budapest: METEM, 493–528.

F. CIRKL Zsuzsa — FUDERER László

1998 *Bácskai Golgota. A vallásüldözés áldozatai.* Tótfalu: Logos Grafikai Műhely.

GÖNCZ László

2023 A történelmi Szombathelyi Egyházmegye Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt területe 1918-tól az 1920-as évekig. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak.* Budapest: METEM, 351–378.

2024 *A Muravidék útja a délszláv királyságba.* Szombathely: Magyar Nyugat Kiadó, 15–19.

HARMATH Károly

2023 Trianon és a Nagybecskereki Püspökség. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak.* Budapest: METEM, 347–349.

HEGEDŰS András

2000 Vajdaság története 1994-ig. In GÁBRITYNÉ MOLNÁR Irén — MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági marasztaló.* (A Magyarságkutató Tudományos Társaság Kiadványsorozata 3.) Szabadka.

HÓDI Sándor

2008 *Déli végeken.* Újvidék: Forum Kiadó.

KALMÁR Zoltán

2006 *Tanyák, parasztgazdaságok Magyar-kanizsa vidékén (1900–2000).* (Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára 2.) Szabadka.

KÓKAI Sándor

- 2010 *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földtudományok Intézete.

KOVÁCS Teréz

- 2018 A Vajdasági Magyar Közösségek Terület- és Gazdaságfejlesztési Stratégiájának megvalósítási tapasztalatai. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics* 62/1.

KOVÁCS Teréz — KISS Igor

- 2019a A vajdasági/délvidéki magyarok nemzeti identitása 1920–1989 között I. *Metszetek* 8/1, 109–135.
2019b A vajdasági/délvidéki magyarok nemzeti identitása 1990-től napjainkig II. *Metszetek* 8/2, 104–134.

LAKATOS Andor

- 2023 „Trianon árnyékában”. A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye átalakulása (1918–1923). In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: METEM, 461–492.

MATUSKA Márton

- 1991 *A megtorlás napjai*. Újvidék: Fórum Könyvkiadó.

MÉSZÁROS Sándor

- 1981 *Polozaj Madjara u Vojvodini (A magyarok helyzete a Vajdaságban 1918–1929)*. Novi Sad: Filozofski Fakultet u Novom Sadu. Institut za Istoriju.
1995 *Holtta nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–45*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.

MIRNICS Károly

- 2000 Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In GÁBRITYNÉ MOLNÁR Irén — MIRNICS Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági marasztaló*. (A Magyarországtudományok Társaság Kiadványsorozata 3.) Szabadka, 23–52.

ORCSIK Károly

- 2023 A magyar katolikusok helyzete a Délvidéken az első világháborút követő években. In ZOMBORI István (szerk.): *Trianon és az egyházak*. Budapest: METEM, 319–321.

PAPP Richárd

- 2005 *Vallásosság és etnicitás a vajdasági magyarok körében*. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem. Multidiszciplináris Bölcsészettudományi PhD Iskola Néprajz és Kulturális Antropológia. Antropológiai Tudományok Programja.

ROMSICS Ignác

- 2023 *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Helikon Kiadó.

SEBŐK László

- 2001 Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. *Történeti Demográfiai Évkönyv*, 371–386.
- 2003 A 2002-es népszámlálás kérdőjelei, különösen a Vajdaság vonatkozásában. In GYURIK László — SEBŐK László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Budapest: Teleki Alapítvány, 118–134.

SZTANKOVICSNÉ SZENDI Anna

- 2020 *A muravidéki magyar szórványközösség területi identitása*. PhD-dolgozat. PTE BTK Demográfia és Szociológia PhD Iskola. Pécs.

TÓTH Tamás

- 2016 A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye mártír papjai 1944–1945-ben. In ZOMBORI István (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinius, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára*. (METEM Könyvek 85.) Budapest: METEM.

VAJDA Gábor

- 2006 *Remény a megfélemlítettségben. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

VARGA László

- A jugoszláviai magyarság társadalmi politikai helyzete 1970. http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1310/06_a_jugoszlaviai_magyar_nemzetiseg_helyzete_az_1970-es_evekben.pdf (letöltve 2025. 02. 06.)

*The national-minority and religious situation of Hungarians living
on the territory of the Yugoslav state from 1920 to the present*

During the peace conference that concluded World War I, 22,286 km² of Hungary's territory was carved out and annexed to the new state that was then created, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, which was called Yugoslavia from 1929. This study is about Hungarians living in a territory adjacent to the Hungarian border, called Vojvodina. This region has been inhabited from the end of the Ottoman period to the present day by multi-ethnic peoples of different cultures and religions. At the time of the 1910 census the region had 1.5 million inhabitants, a third of whom were Hungarian and a fifth German by ethnicity. There were also Serbs, Romanians, Slovaks and other peoples. The Germans were expelled from the country at the end of the World War II and were replaced by Serbs and Montenegrins, continuously settled by the Yugoslav state. At the 1961 census, half a million Hungarians still lived in the whole of Yugoslavia, 87% of them in Vojvodina.

After World War I, Hungarians in the Yugoslav state were in a national-minority situation. From then on, they faced the challenge of having their previously unified state and national identity torn apart. For them, the church and its ceremonial rites remained as the arena for experiencing national identity and group identity. This may also explain the Hungarians'

insistence on their religion. Despite the religious persecution, the churches visited by Hungarians were packed to overflowing. The people found support in the priests and the priests in the people. Meanwhile, the Serbs living with them — after 1945 — had fully accepted the state ideology and had also turned away from religion. For the Hungarians, the same did not begin to happen until the early to mid-1970s, and that was because people's lives were already improving economically.

After 1920, Hungarian-owned industrial-financial companies were nationalised and agricultural reform was implemented, but Hungarians were excluded from this reform. Half of the Hungarian population then became landless agricultural wage labourers. The agricultural reform also severely affected both the Hungarian Catholic and Protestant churches, which were then prevented from fulfilling their cultural, social and educational functions.

In 1941, 55% of the territories annexed in 1920 were returned to Hungary.

During World War II, there were two major reprisals in the area, mostly against civilians. The first was in 1942, when the victims were Serbs and Jews, estimated at 4,000. The second was between 1944 and 1945, and the victims were Hungarians. According to Serbian sources, the number was 5,000; according to Hungarian sources, 20,000. The Serbian partisans intended the operation on the Hungarians as a reprisal, but also as genocide.

After World War II, the atheist, communist state pursued a harsh anti-clerical policy: church buildings were nationalised, religious education was banned in schools and church attendance was forbidden.

The Serbian authorities used the Hungarian-language press against religion and Hungarians who did not sympathise with the communist ideology. From 1945 onwards, the Hungarian nation was considered a guilty nation, and they had to pay the price, which they were told through the Hungarian press. They were rarely allowed to hold high office, even mid-ranking positions, and if they did, they had to prove their total loyalty to the Yugoslav state, political identification and maximum loyalty. At the individual and communal level, this developed in such a way that, from the massacre of Hungarians in 1944/45 until 1990, self-censorship was established and ingrained in Hungarians. Writers, journalists, researchers and teachers always knew what they were allowed to write and say, but those who accidentally “forgot” to do so were punished and their careers were made impossible. After the Serbs lost the fratricidal Yugoslav war they had started, they began to pursue a more conciliatory policy towards the Hungarians living there, and sought to establish good neighbourly relations with Hungary. The compromise was reached. In the meantime, the number of Hungarians had dwindled considerably: at the last census in 2022, ten percent of the population in Vojvodina declared themselves Hungarian, which was 184,000 persons. The population decline was accompanied by secularisation. The number of people in churches with Hungarian services has decreased. In contrast, today the Serbian Orthodox Church is enjoying a renaissance, which can be explained by the fact that many Serbs believe that they lost Kosovo because they had abandoned God.